

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ**

**САМАРҚАНД ВИЛОЯТ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ХОДИМЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ҲУДУДИЙ МАРКАЗИ
АНИҚ ВА ТАБИИЙ ФАНЛАР МЕТОДИКАСИ КАФЕДРАСИ**

**ГЕОГРАФИЯ ДАРСЛАРИДА ИНТЕРФАОЛ
МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ**

*(умумтаълим мактабларининг география фани
ўқитувчилари учун услубий кўрсатма)*

САМАРҚАНД – 2019

А.Самъяев - География дарсларида интерфаол методлардан фойдаланиш.

Ушбу услубий кўрсатмада умумтаълим мактабларининг география дарсларида интерфаол методлардан фойдаланиш учун методик тавсиялар ҳамда методлардан намуналар берилган. Услубий кўрсатма умумтаълим мактабларининг география фани ўқитувчилари ва география фанига қизиқувчиларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Ж. Эшқуватов- Илғор
тажриба ва ҳамкорлик ,
илмий-ахборот тадқиқотлар
бўлими

ТАҚРИЗЧИЛАР:

Қ.С.Ярашев – СамДУ
География ва табиий
ресурслар кафедраси мудири
Т.Б.Қодиров-Самарқанд
вилояти ХТХҚТМО ҳудудий
маркази “Аниқ ва табиий
фанлар методикаси”
кафедраси ўқитувчиси

Ушбу услубий кўрсатма Самарқанд вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази Илмий Кенгашининг 2019 йил “___” апрель __ сонли қарорига биноан нашрга тавсия этилган.

КИРИШ

Жамият тараққиётини ҳар томонлама етук ўқитувчиларсиз тасаввур этиш қийин. Малакали педагог мутахассислар тайёрлаш эса кўп жиҳатдан уларнинг методик тайёргарлигига боғлиқ. Ҳар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва хаётий зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислох қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ахборот технологияларни жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Таълимнинг бугунги вазифаси ўқувчиларни кун сайин ошиб бораётган ахборот –таълим муҳити шароитида мустақил равишда фаолият кўрсата олишга, ахборот оқимидан оқилона фойдаланишга ўргатишдан иборатдир.

Таълим самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлишнинг ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассаларига яхши тайёргарлик кўрган ва ўз соҳасида билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик технологияларни ва интерфаол усулларини биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдаланиш қоидаларини биладиган ўқитувчи керак. Бунинг барча ўқитувчиларни янги педагогик технологиялар ва интерфаол усуллар билан қуроллантириш ва олган билимларини ўқув тарбиявий машғулотларда қўллаш малакаларини узлуксиз ошириб бориш керак.

Ушбу услубий кўрсатмада “БББ”, “Чархпалак”, “Тушунчалар таҳлили”, “Венн диаграммаси”, “Бумеранг”, “Инсерт” методларидан дарс жараёнида самарали фойдаланиши учун намуналар тавсия этамиз.

География дарсларида интерфаол методлардан фойдаланиш.

БББ методи (Биламан, билмоқчиман, билиб олдим).

Бу метод ўқув адабиётлари етали бўлганда улардан оқилна фойдаланиш ва ўқувчининг мустақил ишлаши, мустақил фикрлашини кўзда тутувчи усул бўлиб ёритилмоқчи бўлган мавзу ўқувчиларга топширилади. Доскага кўринарли қилиб қуйидаги жадвал кўйилади:

Биламан	Билмоқчиман	Билиб олдим
1		
2		

Ўқувчилар янги мавзунини ўзлаштириш жараёнида ушбу жадвални тўлдириб кетадилар. Ўқитувчи ўқувчилар мавзунини ўзлаштириб бўлганларидан кейин иложи борича кўпроқ ўқувчилардан юқоридаги жадвалнинг билмоқчиман графаси бўйича фикрларини сўрайди ва берилган фикрларни доскадаги жадвалга ёзиб боради.

Фикрлар ёзиб бўлингандан кейин ушбу графа бўйича ўқувчилар тушунмаган манбаа ўқитувчи томонидан тушунтириб берилади.

Ўтказилиш тартиби:

1. кадам: Катта қоғозга ёки доскага БББ жадвали чизилади,
2. кадам: Савол кўйилади ва жуфтлик ёки кичик гуруҳларда биринчи устунни тўлдириш учун ақлий хужум ўтказилади.
3. кадам: Бутун гуруҳ ўқувчиларининг фикрларини жамлаб биринчи устунга ёзилади.
4. кадам: Иккинчи устунга шакллантирилган саволлар ёзилади (бутун гуруҳ иштирокида)

5. кадам: Янги маълумот берилади (ўқитувчи томонидан оғзаки, кўрғазмали усулни қўллаган холда ёки ўқувчилар берилган матнни мустақил ўқийдилар)

б. кадам:

А.Янги маълумот ўрганиб чиқилганидан сўнг ўқувчилар эътибори иккинчи устунда акс эттирилган ёзувларга қаратилади ва матнда ушбу устундаги саволларга олинган жавоблар учинчи устунга ёзилади.;

Б.Ўқувчилардан яна қандай қўшимча маълумотлар олинганлиги сўралади ва улар ҳам учинчи устунга ёзилади;

В.Дастлабки билимлар янги олинган билимлар билан таққосланади ва таҳлил қилинади;

Г.Жавобсиз қолган саволлар бўлса, ўқитувчи улар юзасидан маълумотни қайси манбалардан олиш мумкинлигини айтиб ўтади.

МИСОЛ : Ўрта Осиё сувлари мавзусидаги матн.

Биламиз	Билмоқчимиз	Билдик
Дарёларни	Тўйиниш манбаларини	Қор,ёмғир,ер ости сувлари

Бу методнинг самарали томони ўқитувчи учун ўтилиши лозим бўлган мавзунинг қайси қисмига кўпроқ эътибор бериш ва очиб беришни осонлаштиради, ҳамда асосий эътибор шу нарсага қаратилади.

Ўқувчилар учун эса дарс давомида дарслик билан ишлаш, мустақил ўрганиш, мустақил фикрлай олишни шакллантирилади.

Ушбу усулни қўллашда ўқитувчи албатта мавзуга оид бўлган муаммоли вазиятни ёки саволларни ҳам доскага ёзиб қўйиши мақул булади

“Чархпалак” методидан фойдаланиш.

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология ўқувчиларни ўтилган мавзуларни эсга олишга, мантиқан фикрлаб, берилган саволларга мустақил равишда тўғри жавоб беришга ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатишга ҳамда қисқа вақт ичида ўқитувчи томонидан барча ўқувчиларнинг эгаллаган билимларини баҳолашга қаратилган.

Технологияни мақсади: ўқувчиларни дарс жараёнида мантиқий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларини баҳолаш. якка ва гуруҳларда ишлашга. бошқалар фикрига ҳурмат билан қарашга, кўп фикрлардан кераклисини танлаб олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: технология ўқув машғулотларининг барча турларида дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон бир бўлими тугалланганда, ўтилган мавзуларни ўқувчилар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган. Ушбу технологияни машғулот жараёнида ёки унинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, рангли калам (ёки фломастер)лар.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда ўқитувчининг қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар (агар якка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ ўқувчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб тарқатма материаллар тайёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- 1.Ўқувчиларни гуруҳларга ажратиш;
- 2.Ўқувчи машғулотни ўтказишга қўйилган талаблар ва қоидалар билан таништириш;

3. Тарқатма материалларни гуруҳ аъзоларига тарқатиш.
4. Гуруҳ аъзолари томонидан якка холда мустақил равишда тарқатма материаллардаги вазифалар бажарилади;
5. Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи ишлаган тарқатма материалнинг ўнг бурчагига гуруҳ рақамини ёзади, чап бурчагига эса ўзининг бирон-бир белгисини чизиб қўяди;
6. Вазифа бажарилган тарқатма материаллар бошқа гуруҳларга «чархпалак айланмаси» йўналишида алмаштирилади;
7. Янги гуруҳ аъзолари томонидан берилган материаллар ўрганилади ва ўзгартиришлар киритилади;
8. Жамоалар томонидан ўрганилган ва ўзгартиришлар киритилган материаллар яна юқорида эслатилган йўналиш бўйича гуруҳлараро алмаштирилади (ушбу жараён гуруҳлар сонига қараб давом эттирилади);
9. Материалларнинг охириги алмашишидан сўнг ҳар бир гуруҳ ва ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзлари илк бор тўлдирган материалларини (гуруҳ рақами ва ўзлари қўйган белгилари асосида танлаб оладилар)
10. Ҳар бир гуруҳ аъзосининг ўзлари белгилаган жавобларига бошқа гуруҳ аъзоларининг тузатишларини таққослайдилар ва таҳлил қиладилар;
11. Ўқитувчининг тарқатма материалда берилган вазифаларини ўқийди ва жамоа билан биргаликда тўғри жавобларни белгилайди;
12. Ҳар бир ўқувчи тўғри жавоб билан белгиланган жавоблар фарқларини аниқлайдилар, керакли баллни тўплайдилар ва ўз-ўзини баҳолайдилар.

Изоҳ: тарқатма материалда ўқувчилар белгилаган тўғри жавоблар билан ўқитувчи ҳамкорлигида аниқланган тўғри жавобларнинг фарқи 55 фоиздан юқори бўлса, ўқувчи ушбу ўқув материалини ўзлаштирган, ундан кам бўлса ўзлаштира олмаганлигини билдиради. Масалан, вазифалар сони 30 та бўлиб, жавобларнинг 17-20 таси тўғри белгиланган бўлса, ўқувчи ушбу вазифани бажарган ва ўқув материалини ўзлаштира олган, агар ундан кам бўлса ўзлаштира олмаган ҳисобланади. Шу билан

бирга, жавобларнинг 21-24 таси тўғри белгиланган бўлса ўқувчи материалларни ўзлаштирган даражаси «яхши» баҳога, 25-30 таси тўғри бўлса «аъло» баҳога ўзлаштирган деб ҳисобланади.

13.Ўқувчилар ўз баҳолари ёки балларини белгилаб олишгач, ўқитувчи вазифа бажарилган қоғозларни йиғиб олади ва балларни гуруҳ журналига кўчириб қўяди.

«Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулот ўтказиш учун ўқувчиларга қуйидагича вазифа бериш мумкин. Вазифа учун зарур бўлган тарқатма материалларни иловада келтирамыз.

1-Илова

№	Ўзбекистондаги тоғ тизмалари	Ўзбекистондаги тоғ тизмаларининг жойлашган ўрни			
		Олой	Ғарбий Тяншан	Ғарбий Помир	Қуйи Амударё
1	Ҳисор	+			
2	Талас Олатови		+		
3	Бойсун	+			
4	Писком		+		
5	Угом		+		
6	Туркистон	+			
7	Қурама		+		
8	Нурота	+			
9	Боботоғ			+	
10	Томдитоғ	+			
11	Чотқол		+		
12	Султон Увайс тоғи				+
13	Бўкантоғ	+			

2-илова

№	Денгизлар	Денгизларнинг жойлашган ўрни			
		Тинч океан	Атлантика океан	Ҳинд океан	Шимолий муз океан
1	Охота	+			
2	Беринг	+			
3	Лаптивлар				+
4	Арабистон			+	
5	Ўртаер		+		
6	Оқ				+
7	Қора		+		
8	Қизил			+	
9	Сариқ	+			
10	Болтиқ		+		
11	Япон	+			
12	Кариб		+		

3-илова

	Ўрта Осиё ва Ўзбекистондаги сув омборлар	Ўрта Осиё ва Ўзбекистондаги сув омборларнинг жойлашган ўрни					
		Амударё	Сирдарё	Вахш	Чирчиқ	Иртиш	Норин
1.	Бухтарма					+	
2.	Қайроққум		+				
3.	Тўхтағул						+
4.	Туямўйин	+					
5.	Чордара		+				
6.	Рогун			+			
7.	Норак			+			
8.	Чорвоқ				+		
9.	Андижон						
10.	Толимаржон	+					

“Тушунчалар таҳлили” методидан фойдаланиш.

Ушбу метод ўтилган (чорак ёки ўқув йили тугаган) ўқув предмети ёки бўлим барча мавзуларини ўқувчилар томонидан ёдга олиш, бирон-бир мавзу бўйича ўқитувчи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изоҳларини бериш, шу орқали ўз билимларини текшириб баҳолашга имконият яратиш ва ўқитувчи томонидан қисқа вақт ичида барча ўқувчиларни баҳолай олишга йўналтирилган.

Услубнинг қўлланилиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида, ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзунини ўзлаштирганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзунини бошлашдан олдин ўқувчиларнинг билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан уйга вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- ўқувчилар гуруҳларга ажратилади;
- ўқувчилар машғулотни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;
- тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади.
- ўқувчилар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тапқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;
- ўқувчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изоҳ ёзадилар (якка тартибда);
- ўқитувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага

тўғри изоҳни белгилайди ёки экранда ҳар бир тушунчанинг изоҳи берилган слайд орқали (имкони бўлса) таништирилади;

- ҳар бир ўқувчи тўғри жавоб билан белгиланган жавобларнинг фарқларни аниқлайдилар, керакли тушунчага эга бўладилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар

Ушбу методни география дарсларида кенг қўллаш мумкин.

Масалан: 8- синфда “Аҳоли ва инсон омили”, “Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг тузилиши”, “Ўзбекистоннинг тармоқлараро мажмуалари” мавзуларини умумлаштириш мақсадида фойдаланиш мумкин. Намуна: (Ўқитувчи учун тарқатма)

Тушунчалар	Мазмуни
Табиий кўпайиш	Аҳоли ўлганлар сонига нисбатан тугилганлар сонинг ортиқлиги ҳисобига кўпайиши
Механик кўпайиш	Аҳолининг миграция ҳисобига кўпайиши
Эмиграция	Аҳолини мамлакатдан кўчиб кетиши
Иммиграция	Аҳолини мамлакатга кўчиб келиши
Экстенсив	Хўжалик яхши механизациялашмаган, фан техника тараккиёти муваффақиятларидан кам фойдаланиладиган хўжалик
Интенсив	Фан–техника ютуқларинини иқтисодиётга тезкор жорий этувчи, хом–ашё ва бойликларни тежаб тергаб, чиқинди чиқармай тўлиқ фойдаланувчи хўжалик

Саноат	Миллий иқтисодиётнинг моддий неъматлар ишлаб чиқарувчи муҳим тармоғидир
Ихтисослашув	Ишлаб чиқаришнинг асосан бир хил маҳсулот чиқарадиган ташкилий шакли
Кооперативлашув	Тайёр маҳсулот тайёрлашда бир қанча корхона қатнашадиган ишлаб чиқариш шакли
Мажмуа	Ишлаб чиқаришни ташкиллашнинг иқтисодий самарадорликка қаратилган муҳим шакли.

5- синф “Шамоллар ва ҳаво массалари “мавзусини мустаҳкамлаш мақсадида қўллаш мумкин. Намуна: (Ўқитувчи учун тарқатма)

Тушунчалар	Мазмуни
Бриз шамоллар	Бир кеча кундузда ўз йўналишини икки марта ўзгартириб турадиган шамол
Муссон шамоллар	Бир йилда ўз йўналишини икки марта ўзгартирадиган шамол
Пассат шамоллар	Ер айланганлиги сабабли шамоллар экватор яқинида ғарб томонга бурилиб кетадиган шамол
Ҳаво массалари	Тропосфера ҳавосининг ҳарорати, намлиги, шамоллари ва бошқа хусусиятларига кўра бир -бирларидан фарқ қиладиган катта қисмлари

Флюгер	Шамолнинг йўналишини аниқлайдиган асбоб
Анемометр	Шамолнинг тезлигини ўлчайдиган асбоб
Ғарбий шамоллар	Ўрта кенгликларда шимолий ярим шарда ҳам, жанубий яримшарда ҳам доимий ғарб томонга эсадиган шамол
Шамол	Ҳавонинг горизантал ҳаракати

7- синфда “Географик хариталар, Атласлар, Глобус ва улар билан ишлаш” мавзуси юзасидан тайёрланган намуна: (Ўқувчи учун тарқатма)

Тушунчалар	Мазмуни
Географик харита	
Харита андозалари	
Масштаб	
Гнографик атлас	
Топографик харита	
Горизанталлар	
Глобус	
Аэросурат	
Даража тўри	

“Венн диаграммаси” методидан фойдаланиш.

ВЕНН ДИАГРАММАСИ 2 ва 3 жиҳатларни ҳамда умумий томонларини солиштириш ёки таққослаш ёки қарама-қарши қўйиш учун

қўлланилади. Ўқувчиларда тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Ундан фойдаланиш босқичлари:

-ўқувчилар икки гуруҳга бўлинади;

-плакатга чизилган диаграмма доскага осиб қўйилади;

-хар бир тўғри фикрга қўйиладиган балл олдиндан келишиб олинади;

-қўйилган топшириқ бўйича гуруҳларнинг хар қандай тўғри ёки нотўғри фикрлари бир ўқувчи томонидан икки хил рангдаги фламастерда диаграмманинг тегишли жойларига ёзиб борилади;

-кичик гуруҳ ичидан бирор ўқувчи шерикларининг исми-шарифлари тўғрисига улар айтган фикрларни қайд қилиб боради;

-фикр билдиришлар ниҳоясига етгач ўқитувчи ва ўқувчилар ҳамкорлигида тўғри ва нотўғри жавоблар аниқланади;

-тўғри жавобга уч балл қўйиладиган бўлса, хар бир нотўғри фикр учун гуруҳнинг умумий балидан уч балл олиб ташланади;

-энг кўп балл тўплаган гуруҳ ёлиб ҳисобланиб улар рағбатлантирилади;

-бу жараёнда кичик гуруҳда қайд этилган жавобларнинг нотўғрилари ўчириб чиқилади ва натижалар эътиборга олинган ҳолда ўқувчиларга табақалаштирилган балл қўйилади.

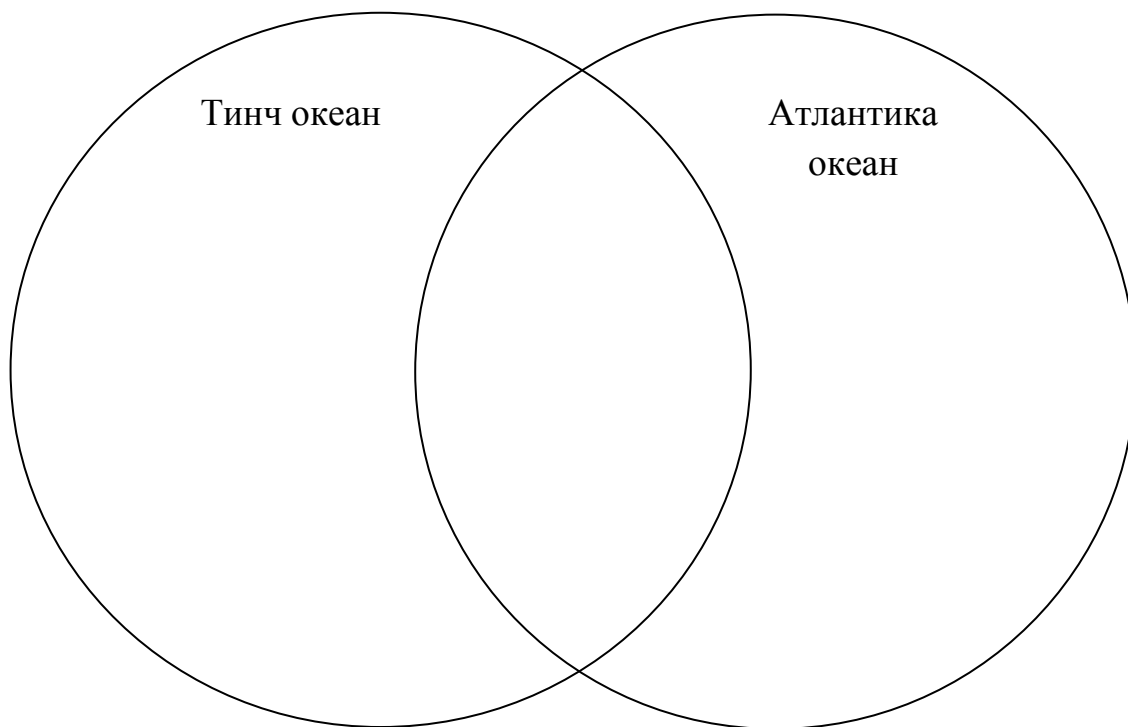
Венн диаграммаси методини барча синфларда бир-бирига боғлиқ мавзуларни таҳлил қилиш, солиштириш, таққослаш ва мустаҳкамлашда фойдаланиш яхши самара беради. Қуйида ушбу методни география дарсларида қўллаш мумкин бўлган намуналар келтирилган:

Тинч океани билан Атлантика океанининг умумий ва фарқли томонларини аниқлашга доир қуйидаги диаграммани мисол тариқасида келтириш мумкин

(Ўқитувчи учун тарқатма)

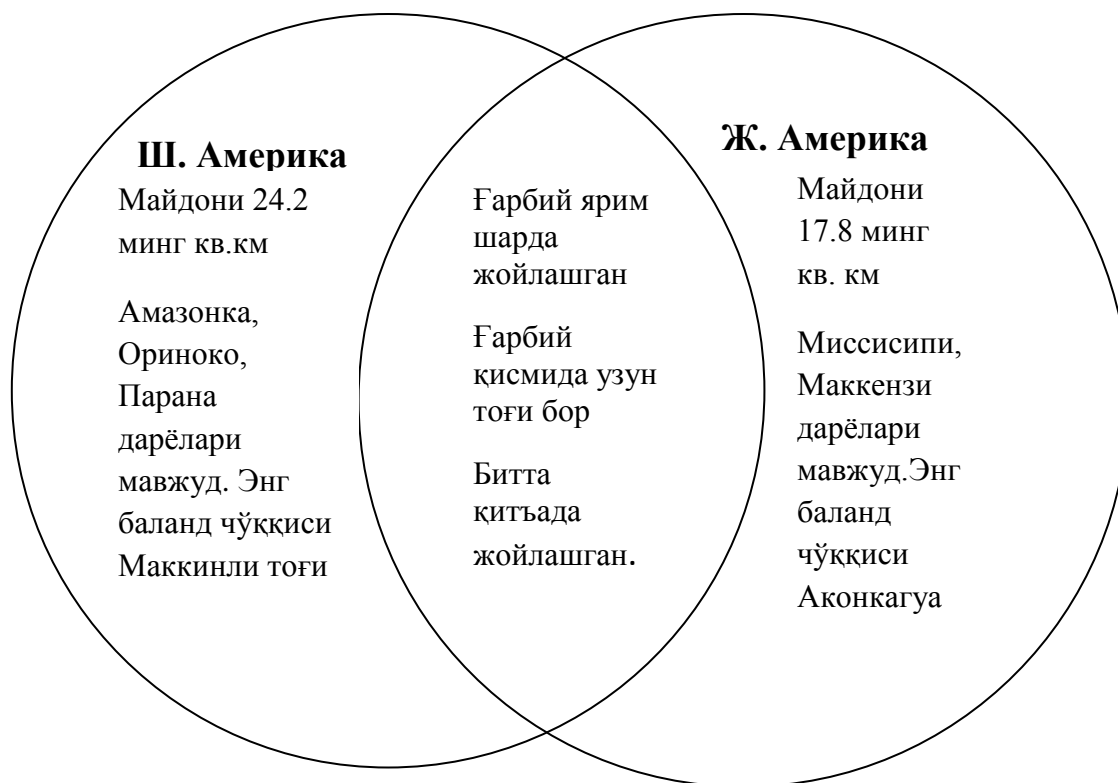

(Ўқувчи учун тарқатма)

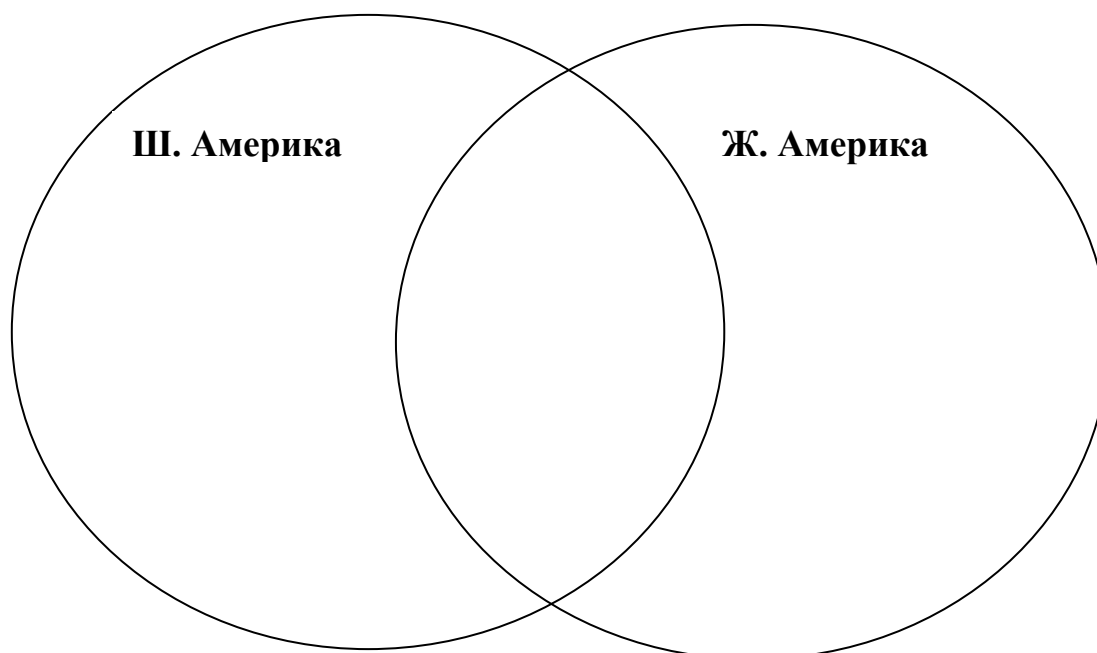

6- синфда материкларни ўтиш жараёнида ҳам ушбу методни қўллаш мумкин. Масалан:

(Ўқитувчи учун тарқатма)

(Ўқувчи учун тарқатма)

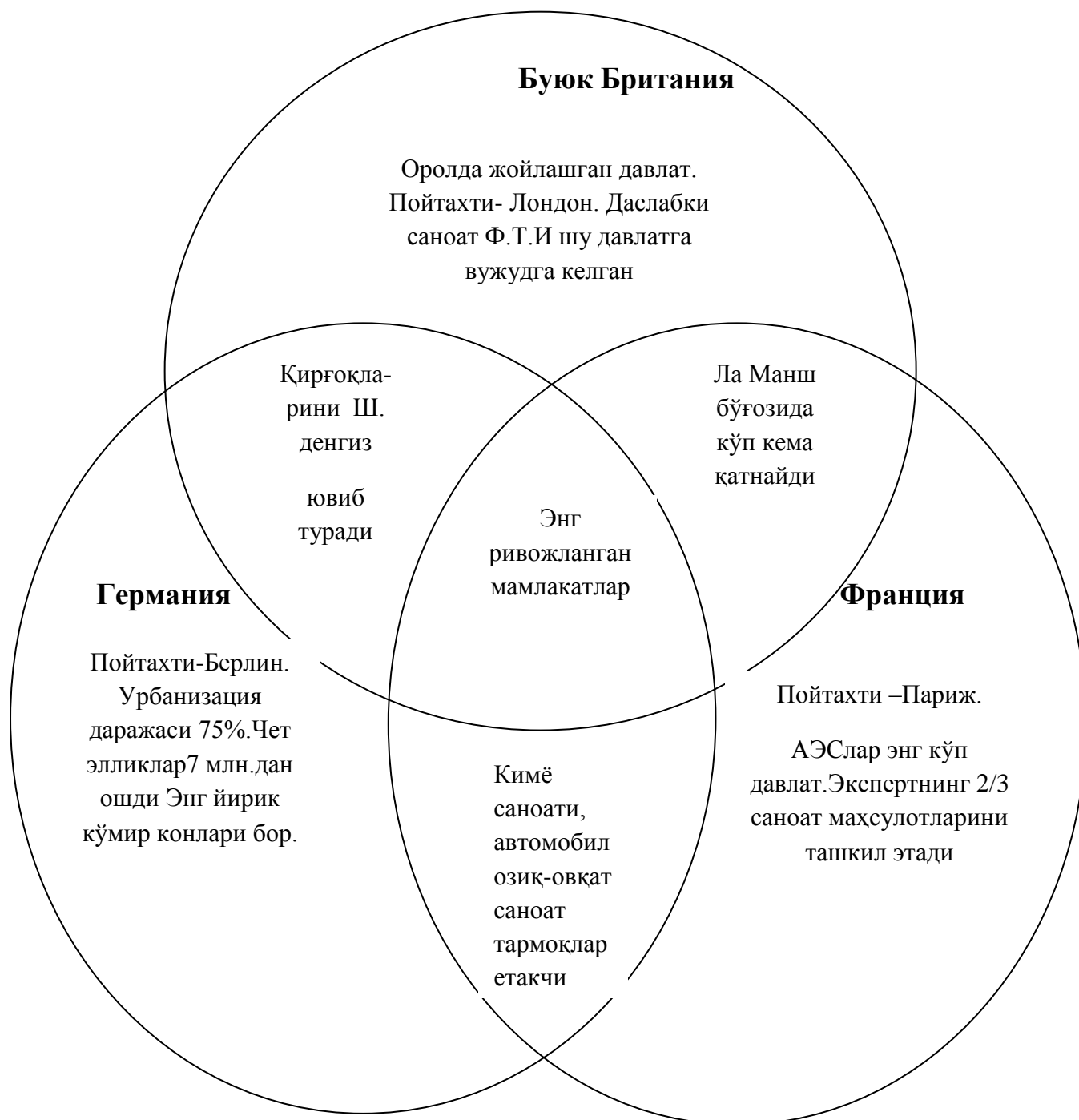

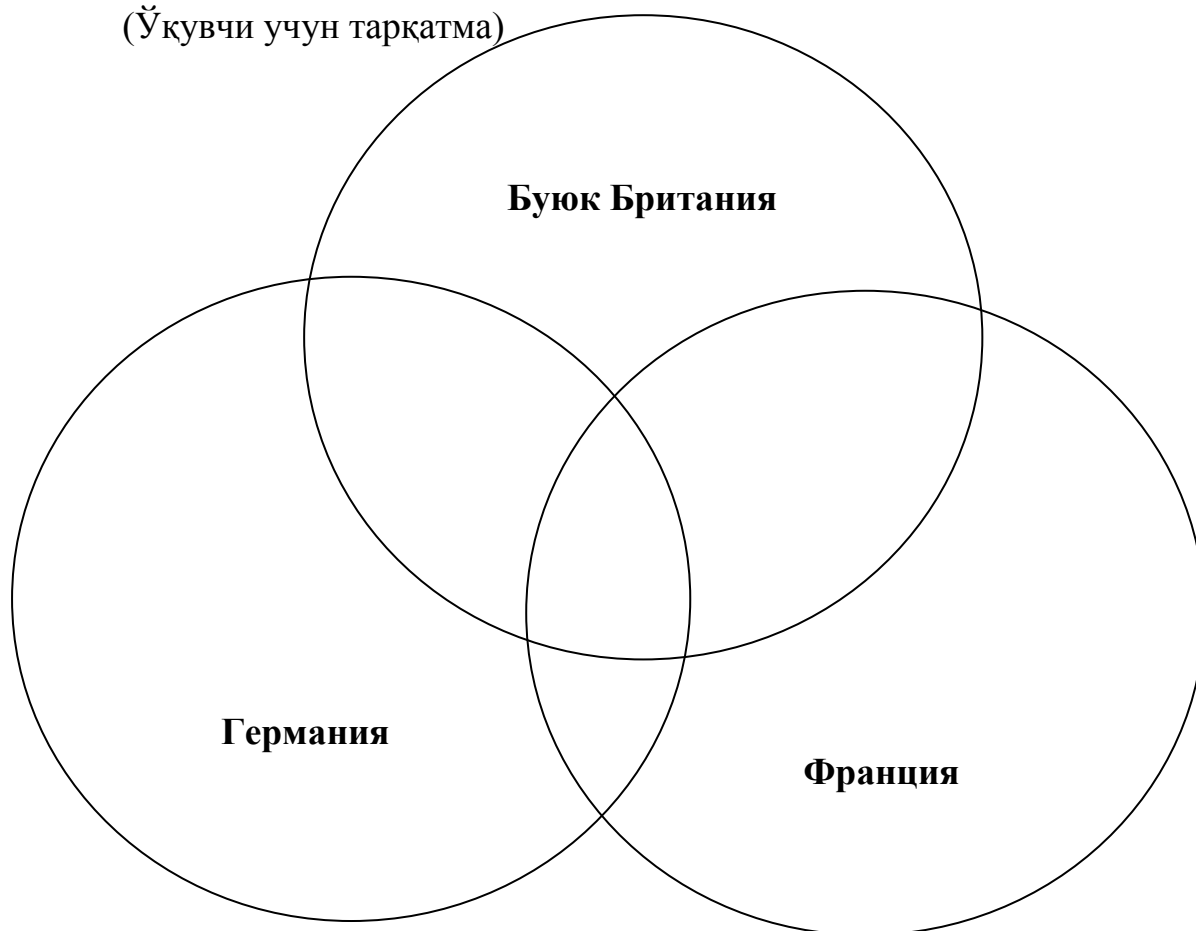
Венн диаграммаси қуйидаги кўринишда ҳам бўлади.

9- синфларда Геормания, Буюк Британия, Франция давлатларини ўтиб бўлгач, мавзуларни умумлаштириш мақсадида қўлланилса дарс самарадорлиги ошади.

(Ўқитувчи учун тарқатма)

(Ўқувчи учун тарқатма)

“Бумеранг” методидан фойдаланиш.

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология ўқувчилар, дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан, ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрлаш, эркин ҳолда баён эта олиш, қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлиш ҳамда дарс мобайнида ўқитувчи томонидан барча ўқувчиларни баҳолай олишга қаратилган.

Технологиянинг мақсади. Ўқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни ўқувчилар томонидан яқка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда суҳбат-мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш, ўқув жараёни мобайнида ҳар бир ўқувчи томонидан ўз баллларини эгаллашга имконият яратиш.

Технологиянинг қўлланилиши. Амалий машғулотлар, очик дарсларда, умумлаштирувчи дарсларда ҳамда суҳбат-мунозара шаклидаги дарсларда якка тартибда, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида фойдаланилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Ўқувчи дарс жараёнида мустакил ўқишлари, ўрганишлари ва ўзлаштириб олишлари учун мўлжалланган тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суратлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча боскичда ўтказилади:

-ўқувчилар кичик гуруҳларга ажратилади;

-ўқувчилар дарс (машғулот)нинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;

-ўқувчиларга мустакил ўрганиш учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;

берилган матнлар ўқувчилар томонидан якка тартибда мустакил ўрганилади;

-хар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;

-янги гуруҳ аъзоларининг хар бири гуруҳ ичида навбати билан мустакил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;

-берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол - жавоб қиладилар;

-янги гуруҳ аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳларига қайтадилар;

-дарснинг колган жараёнида ўқувчилар билимларни баҳолаш ўқувчилар томонидан барча матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида ўқитувчи ўқувчиларга саволлар билан мурожаат этади

-саволларга берилган жавоблар асосида гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;

-гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади

Изоҳ: ўқитувчи дарсни шу тартибда тугатиши ёки ўқув материални ўқувчилар томонидан яқка тартибда қандай ўзлаштирилганини яна бир бор ўз-ўзига баҳо бериш тартибда назорат қилиш учун «Чархпалак» технологиясида фойдаланган ҳолда ўтилган ва ўзлаштирилган матнлар асосида тайёрланган тарқатма материалларни ўқувчиларга тарқатиб, ўз билимларини текшириб олишларига имконият яратиши мумкин.

Ушбу методдан фойдаланишда 8- синф “Ўзбекистоннинг транспорт географияси” мавзуси бўйича тарқатма намунаси берилган.

Намуна:

Мавзу: “Ўзбекистоннинг транспорт географияси”

Тарқатма материаллар:

1-гуруҳга: Транспорт турлари

2-гуруҳга: Сув транспорти

3-гуруҳга: Темирйўл транспорти

4-гуруҳга: Автомобил транспорти

1-гурух

Транспорт йўловчиларни ва юк ташиш билан мамлакат бўйлаб ҳам, жаҳон бўйлаб ҳам географик меҳнат тақсимотининг чуқурлашувига имкон яратади. У мамлакатларо иқтисодий, маданий алоқларнинг юклашишида муҳим рол ўйнайди. Материк марказида жойлашган мамлакатимизнинг халқаро алоқасида транспортнинг ўрни, айниқса, муҳим. Эндиликда транспортнинг куруқлик (темир йўл, автомобил транспорти), сув (денгиз ва дарё), ҳаво, қувур (нефт ва табиий газ ташиш) ва электр (электр узатиш линиялари) транспорти турларига эгамиз. Ўзбекистонда ҳозирги замон транспортининг (сув транспортдан бўлак) барча турларидан кенг кўламда фойдаланилмоқда. Темирйўл ёки автомобил йўли қуришга кўплаб маблағ ва вақт керак бўлади. Қувур транспортига эса минглаб тонна қувур сарфланади. Аммо сув ёки ҳаво транспорти ҳаракатланадиган йўналиш (трасса) оз маблағ эвазига йўлга қўйилади.. Транспорт турлари ишчи кучини банд қилиши бўйича ҳам кескин фарқланади. Юк қувур, сув, темирйўл транспортида ташилганида сарф – харажати автомобил ёки ҳаво транспортида ташилган юк сарф – харажатидан анча кам бўлади.

2-гурух

Сув транспорти бошқа турдаги транспорлардан секин ҳаракаткланиши билан ажралиб туради. Аммо у олис масофага тўхтовсиз ҳаракат қилишдан, тезлиги катта бўлсада, стансияларда тўхтаб – тўхтаб ҳаракатланадиган поезд билан муайян масофани бир вақтда босиб ўта олади. Юкни темир йўл ва сув транспортида бевосита эгасига етказиш имконияти анча чекланган. Булардан фарқли ўлароқ, автомобилда исталган жойга олиб боради. Транспортнинг иши ҳақида унинг юк ташиш ҳажмига қараб фикр юритиш мумкин. Юк ташиш ҳажми маълум вақтда масофага ташиқган юк миқдоридир. У тонна, километрда ифодаланади.

Транспорт саноат билан қишлоқ хўжалиги ўртасидаги ишлаб чиқариш алоқаларини, мамлакатнинг турли ҳудудлари ўзлаштиришдан олдин уларга транспорт йўллари ўтказилади. Ҳозирги замон шаҳарлари ҳаётини транспортсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Транспортнинг муҳофаа аҳамияти ҳам жуда каттадир. Транспорт иқтисодиётга хизмат қилиш билан бирга кўп миқдорда электр энергия, ёқилғи, металл, ёғоч талаб этади.

3-гурух

Темирйўл транспорти иқлимий шароитлар ва йил фасллари қандай бўлишига қарамасдан ҳамма вақт ишлайверади. Унинг тезлиги катта, юк ташиш таннархи нисбатан паст. Темирйўл магистралларини турли йўналишга қуруш мумкин. Ҳозирги вақтда мамлакатимиз темир йўллари умуий узунлиги 7 минг километр. Ўзбекистонда темир йўллар қўшни мамлакатдагига (Қозоғистондан ташқари) қараганда кўп ва техник жihatдан улардан олдинда туради. Мамлакатимизнинг деярли барча темирйўллари текисликлардан, дарё водийларидан ўтади. Жиззах – Самарқанд оралиғидаги темирйўл денгиз сатҳидан 850 метр баланддан ўтган. Мамлакатимизнинг энг йирик транспорт тугуни – Тошкент темирйўл станцияси халқаро аҳамиятга эга. Ундан тўрт томонга йўллар кетган. XX асрнинг 40 йилларида кўмир конини ишга тушириш мақсадида 1957 – йили узунлиги 110 км бўлган Жиззах – Сирдарё темирйўли қурилди. Бу йўл республиканинг ғарбий қисми билан Тошкентни қисқа йўл орқали боғлади. 1952 – 1955 йилларда Чоржўй – Қўнғирот йўли қурулди. Бу йўл Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм вилояти ва Туркменистоннинг Тошхувуз вилоятини бошқа Ўрта Осиё республикалари билан ҳамда Қозоғистон Республикаси орқали Россия Федерацияси билан боғлади.

4-гурух

Автомобил транспорти юкларни (бошқа транспортга қайта ортмай) бевосита истъеъмолчига етказиб бера олади. Автомобил транспорти саноат ва қишлоқ хўжалиги корхоналарини магистрал транспорт билан боғлайди, шаҳарлардаги ва шаҳарлар атрофи худудларидаги юкларнинг асосий қисмини ташийди. Қисқа (100 км гача) ва ўртача масофаларга йўловчи ҳамда юк ташишда темирйўлларга қараганда автомобилфафзалдир. Мамлакатимизнинг тоғли раёнларида автомобил транспортининг аҳамияти катта.

Автомобил транспорти билан йилига 600 млн тонна юк ташилмоқда. Автомобил йўлларнинг узунлиги 115 минг км дан ортиқ. 1940 йилларда қурилган Тошкент, Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари орқали ўтадиган Катта Ўзбек тракти (узунлиги 700 км) муҳим аҳамиятга эга. Бу йўлга ёнма – ён ҳолда энг замонавий Тошкент – Мирзачўл автострадаси қурилган.

“Инсерт” методидан фойдаланиш

Инсерт – аввалги билимларни фаоллаштириш ва матнда белгилаш учун саволларнинг қўйилиш муолажаси. Шундан сўнг матнда учрайдиган, ҳар турдаги ахборотларнинг белгиланиши.

Инсерт- матн билан ишлаш жараёнида таълим оловчига ўзининг мустақил билим олишини фаол кузатиш имконини беради.

Инсерт—бу, ўзлаштиришнинг мажмуали вазифаларини ечиш ва ўқув материални мустаҳкамлаш, китоб билан ишлашнинг ўқув малакаларини ривожлантириш учун фойдаланиладиган ўқитиш усулидир. Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинари якунида ўқувчиларнинг ўқув машғулотлари ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида ёки ўқув режаси асосида бирор-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки бу технология ўқувчиларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан қаторда ўқувчилар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларни таҳлил этишга ва эгаллаганлик даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда ўқувчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

Инсерт жадвалини тўлдириш қоидаси билан танишадилар. Алоҳида ўзлари тўлдирадилар.

Ўқиш жараёнида олинган маълумотларни алоҳида ўзлари тизимлаштирадилар - жадвал устунларига “киритадилар” матнда белгиланган қуйидаги белгиларга мувофиқ:

“V”- мен билган маълумотларга мос;

“-“ - мен билган маълумотларга зид;

“+” - мен учун янги маълумот;

“?” - мен учун тушунарсиз ёки маълумотни аниқлаш, тўлдириш талаб этилади.

Намуна сифатида 9- синфда “Ҳиндистон” мавзусини ўтиб бўлгач, ўқувчилар мавзунини мустаҳкамлашлари , ҳамда қўшимча янгиликларни ўзлаштиришлари мақсадида қуйидаги намунани кўрсатамиз:

“Етти мўжизанинг бири”

Ҳиндистоннинг Агра шаҳридаги Жамна дарёси қирғоғида Тож Маҳал мақбараси жойлашган. Ушбу улуғвор ва кўркем иншоот 2007 йилда ўтказилган сўров натижаларига кўра ҳақли равишда замонамизнинг янги етти мўжизасидан бири деб тан олинди.

Тож Маҳал беш гумбазли иншоот бўлиб, унинг баландлиги 74 метр ва унинг бурчакларида 6 та минора қад кўтарган. Бинонинг атрофида фаввора ва ҳовузлари мавжуд бўлган улкан боғ мажмуи барпо этилган.

Тож Маҳал мақбараси шоир ва давлат арбоби З.М.Бобурнинг чевараси Шоҳ Жаҳон томонидан 1630-1652 йилларда унинг суюкли рафиқаси Мумтоз-Маҳалбегимнинг хотираси шарафига бунёд этилган . Кейинчалик Шоҳ Жаҳоннинг ўзи ҳам шу мавбарага дафн этилган .

Бинонинг деворларига силлиқланган ярим шаффоф мармар ётқизилган ҳамда унинг қурилишида феруза, ақик, малахит ва сердолик каби жилоланувчи тошлар ишлатилган. Шунинг учун ҳам , бино қурилишида ишлатилган мармар шундай хусусиятга эга бўлганки, у кундузи оқ, эрта тонгда пушта ва тун ёғдусида қуёш рангда товланади. Мақбаранинг чап ва ўнг томонида қизил қумтошдан барпо этилган бир хил шаклдаги масжид жойлашган. Қизил рангли икки масжиднинг ўртасида оқ мармарли Тож маҳал янада улуғвор кўринади.

Ўқувчилар матнни диққат билан ўқиб бўлганларидан сўнг, қуйидаги белгиларга мос бўлган жадвални тўлдирадilar:

“V” - мен билган маълумотларга мос;

“-“ - мен билган маълумотларга зид;

“+” - мен учун янги маълумот;

“?” - мен учун тушунарсиз ёки маълумотни аниқлаш, тўлдириш талаб этилади.

V	+	-	?
<p>Ҳиндистоннинг Агра шаҳридаги Жамна дарёси қирғоғида Тожд Маҳал мақбараси жойлашган Ушбу улугвор ва кўркаминшоат 2007 йилда ўтказилган сўров натижаларига кўра ҳақли равишда замонамизнинг янги етти мўжизасидан бири деб тан олинди.</p>	<p>Бинонинг атрофида фаввора ва ҳовузлари мавжуд бўлган улкан боғ мажмуи барпо этилган.</p> <p>Тожд Маҳал мақбараси шоир ва давлат арбоби З.М.Бобурнинг чевараси Шоҳ Жаҳон томонидан 1630-1652 йилларда унинг суюкли рафиқиси Мумтоз-Маҳалбегимнинг хотираси шарафига бунёд этилган .</p> <p>Кейинчалик Шоҳ Жаҳоннинг ўзи ҳам шу мавбарага дафн этилган.</p>	<p>Тожд</p> <p>Маҳал беш гумбазли иншоат бўлиб, унинг баландлиги 74 метр ва унинг бурчакларида 6 та (аниқ 4 та) минора қад кўтарган.</p>	<p>Бинонинг деворларига силлиқланган ярим шаффоф мрамар ётқизилган ҳамда унинг қурилишида феруза, ақик, малахит ва сердолик каби жилоланувчи тошлар ишлатилган.</p> <p>Шунинг учун ҳам бино қурилишида ишлатилган мрамар шундай хусусиятга эга бўлганки, у кундузи оқ, эрта тонгда пушти ва тун ёғдусида кумуш рангда товланади</p>

ХУЛОСА

Дарс жараёнида интерфаол методлардан фойдаланишнинг моҳияти шундаки, ўқув жараёнида барча ўқувчилар билим олиш жараёнига жалб қилинади. Қисқа вақт ичида улар рўй бераётган ҳамма нарсани тушуниб олишлари, тегишли қарор қабул қилишлари, мураккаб муаммоларни ечиш, муқобил фикрларни солиштириш, ўйлаган қарорларини қабул қилиш ҳамда мулоқот маданиятлари шаклланади. Педагогик технологиялардан фойдаланиб дарс ўтиш, ўқувчиларнинг дарсга бўлган муносабатини ва илм олишга бўлган ҳавасини оширади Ноънанавий дарслар ва таълимнинг интерфаол методларни қўллашнинг муҳим тарбиявий аҳамияти шундаки, ўқувчида яшириниб турган қобилият ва истеъдодларини рўёбга чиқаради, ҳамда уларда ўз имкониятларига ишонч билан ёндошишни тарбиялайди. Интерфаол методларни дарс жараёнида қўллаш ўқувчига ҳар бир фандан ўрганиладиган илмий тушунча ва қонуниятларни шунчаки ўрганиб қолмасдан, балки унга келтириб чиқарувчи сабабларини ҳам аниқлаштиришга ёрдам беради.

Таълим самарадорлигини оширишда юқорида кўрсатилган педагогик технологияларнинг аҳамияти шундаки, таълимнинг марказида ўқувчи туради, ўқитувчи эса ташкилотчи ва мазмунни тўлдирувчи вазифасини бажаради.

Фойдаланилган адабиётлар.

- 1.** Каримов И А. “Тарихий хотирасиз — келажак йўқ” Тошкент “Шарқ” нашриёти-1998 йил, 6-бет
- 2.** Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. -Тошкент, 2005.
- 3.** Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. -Тошкент, 2006.
- 4.** Л.В. Голиш, Д.М. Файзуллаева Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. Тошкент. “Иқтисодиёт” – 2012 йил
- 5.** А.Ҳайитов, Н.Боймуродов Таълимда ноанъанавий дарслар ва интерфаол усулларидан фойдаланиш. Тошкент- 2006йил
- 6.** А.Соатов, А. Абдулқосимов “Материклар ва океанлар табиий географияси” 6-синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент-2010
- 7.** П.Ғуломов, Ҳ.Ваҳобов, П.Баратов, М.Маматқулов “Ўрта Осиё табиий географияси. Ўзбекистон табиий географияси” 7- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент-2010.
- 8.** П.Мусаев, Ж.Мусаев “Ўзбекистоннинг иқтисодий ва ижтимоий географияси” 8- синф ўқувчилари учун дарслик. Тошкент-2010

Мундарижа

Кириш.....	3
БББ усули.(Биламан, билмоқчиман, билиб олдим)	4
“Чархпалак” методидан фойдаланиш	6
“Тушунчалар таҳлили” методидан фойдаланиш.....	10
“Венн диаграммаси” методидан фойдаланиш.....	13
“Бумеранг” методидан фойдаланиш	18
“Инсерт” методидан фойдаланиш	23
Хулоса.....	26
Фойдаланилган адабиётлар.....	27

САМЪЯЕВ АНВАР КАДИРОВИЧ

**ГЕОГРАФИЯ ДАРСЛАРИДА
ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН
ФОЙДАЛАНИШ**

Теришга берилди: _____

Босишга рухсат этилди: _____

Офсет босма қоғози. Қоғоз бичими 60x80 1/16

«Times» гарнитураси. Офсет босма усули

Адади: 25 нусха

Буюртма № _____

Самарқанд вилояти халқ таълими

ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг

малакасини ошириш ҳудудий маркази

босмахонасида чоп этилди.

Самарқанд шаҳар, Ҳ.Обиддинов кўчаси 7-уй.

